

**R. P. Georgii De Rhodes Avenionensis, È Societate Iesv,
Philosophia Peripatetica, Ad Veram Aristotelis Mentem**

Rhodes, Georges de

Lvgdvni, 1671

Sect. iv. De actibus iustitiæ, vitiisque oppositis.

[urn:nbn:de:hbz:466:1-95638](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-95638)

nem, cuius potestatis violatio est vera iniuria; & sic ius non est proximum obiectum iustitiæ, sed remotum duntaxat, & id quod respicitur ab obiecto proximo; alias enim ius significat actionem alteri debitam propter ius quod habet, seu æqualem illi potestati legitimæ: illa est obiectum, quod iustitia propositum habet, & vocatur maxime propriè iustum; est enim medium illud, quod tuetur societatem humanam, non repassio solum absolute sumpta, vt volebat Pythagoras, sed contrapassum, seu permutatio mutua, & repassio per comparationem rationum reducta ad æqualitatem.

Æqualitas verò illa per comparationem duorum fieri non potest, inquit Philosophus, nisi detur communis aliqua mensura cum qua duo illa comparentur: illa mensura est indigentia; pro indigentia verò supponitur nummus, qui est quasi vas pro indigentia quasi futura, vnde nummo metimur omnia. Iustitia ergo medium illud prosequitur inter plus & minus, nec est inter duo vitia, sed est inter duo extrema, quæ reperiuntur in eodem vicio; nam quævis iniustitia est exsuperatio simul & defectus; qui enim alteri debet, exsuperat habendo; ille cui debetur, habendo deficit, minus habens quam habere debeat. Ita Philosophus *cap. illo 5. lib. 5.*

Iusti diuisio. Dico secundò, iustum, quod pro lege sumitur, diuidi rectè in naturale, ac positium. Naturale illud appellatur, quod oritur ex ipsa natura rationali, non autem ab aliqua libera Dei aut creaturæ ordinatione; idè illud vbique est idem: de quo differit Philosophus *cap. 7.* Positium illud est, quod ex libera Dei aut hominum ordinatione pendet, potestque mutari; & est vel diuinum, quod Deus tulit; vel humanum, quod auctoritate puri hominis est conditum: & illud positium humanum triplex est, ius Gentium, quod apud omnes gentes seruatur; Canonicum, quod auctoritate Pontificis aut Ecclesiæ est conditum; ciuile, quod sancitum est Principis secularis auctoritate. De hoc iure ciuili disputatur eleganter *cap. 6.* definitur enim esse illud, quod tuetur humanam societatem & libertatem communem, ponendo æqualitatem. Vt autem iustum vigeat, necessariam esse legem, quæ sit velut anima humanæ societatis; vt illa lege seruetur societas, necessarium esse Magistratum, qui sit viua lex, omnibus notum est, non enim oportet hominem dominari, sed rationem; si enim dominatur homo, sibi statim consulit, & fit tyrannus. Denique sub finem capitis distinguit ius illud ciuile à iure paterno, & iure vxorio, de quibus etiam ibi pulchrè discurrit.

Æquum & bonum. Denique *cap. 10.* aliud etiam iustum explicat, quod appellat æquum & bonum: à Græcis dicitur *ἐπαινετός*, correctio videlicet legis, quatenus deficit propter loquutionem vniuersalem. Quia cum leges vniuersaliter sint late, multi casus occurrunt, in quibus recta ratio dicat illas seruandas non esse; alioqui fieret contra mentem legislatoris, & contra bonum publicum aut priuatum; nam quæ sunt vniuersalia, multas patiuntur exceptiones in rebus practicis; quæ exceptiones cum expressæ non sint in lege, iudicio prudentis relicte sunt, & appellantur æquum & bonum. Iudicium verò illud prudens de æquo & bono, seu de corrigenda lege, pars est illa prudentiæ quæ vocatur *νοῦς*, seu benigna sententia. Denique virtus illa voluntatis, quæ respondet huic iudicio, appellatur *ἐπιεικεία*, seu æquitas, quæ iustitia quadam est, & definitur virtus inclinans ad recedendum à verbis legis, quando illa ob vniuersale bonum deficit à recto, vt

A nos accommodemus intentioni legislatoris; frequenter enim malum esset verba legis sequi: præcipit v. g. lex ieiunium; qui febri grauiter laborat, peccaret non frangendo ieiunium. Est igitur hæc virtus correctiua legum, quando illæ deficiunt à recto propter vniuersalem expressionem; inclinat enim vt contra legem agatur, non autem contra mentem legislatoris. Explicat eam fusè S. Thomas *quæst. 120.* videturque probabile quod ait Lessius *lib. 2. cap. 47.* illam non esse vnicam tantum virtutem, sed virtutes omnes, quatenus in materia propria emendant legem, quoties ob vniuersalitatem illa deficit à recto.

SECTIO IV.

De actibus iustitiæ, virtutisque oppositis.

Quatuor sunt illi actus: restitutio, contractus, iudicia, distributiones onerum & munerum publicorum. Tres priores ad iustitiam commutatiuam pertinent, vltimus ad distributiua. Scripserunt de singulis Theologi amplissima volumina. Ego strictim & obiter trium priorum explico quidditatem, obligationes & causas: reliqua in alium locum differo.

S. I.

Restitutionis quidditas, obligationes, & causa.

Certum est primò, restitutionem propriè dictam rectè definiti, *Est compensatio damni quod illatum est iniuste.* Tunc enim dicimur restituere, cum illud reparamus, quod per læsionem saltem materialiter iniustam ablatum erat. Dicitur compensatio damni, vt differat à satisfactioe, quæ compensatio est iniuriæ. Differt enim damnum ab iniuria propriè dicta, quia damnum actio est, quæ ius alterius in rem aliquam violatur; iniuria verò est actio, quæ violatur alterius persona, & vilificatur ac humiliatur. Tunc videlicet patitur aliquis damnum, cum minus habet in rebus externis quàm habere debeat: patitur autem iniuriam cum persona eius abicitur & dehonoriatur.

Restitutio ergo compensat damnum reddendo rem ablatam, satisfactio compensat iniuriam honorando personam offensam, & humiliando personam offendentem, quantum humiliata est persona offensa.

Differt etiam restitutio à solutione, quæ non præsupponit iniuriam, sitque per exhibitionem rei diuersæ à re quæ fuit alterius; restitutio autem præsupponit iniuriam saltem materialiter, & exigit vt res quantum fieri potest eadem sit, saltem in æquivalenti. Imò restitutio est rei ex iustitia sola debita, & est semper actus iustitiæ; solutio est rei etiam debita ex charitate, voto, gratitudine; neque semper est actus iustitiæ, vt patet.

Certum est secundò, restitutionem, seu compensationem illam damni esse absolute necessariam, quando fieri potest, quia retinere rem alienam non est minus iniustum, quàm illam auferre, idè est furtum quoddam continuatum. Sed non est tamen necessaria necessitate mediæ, vt probatum manet in tractatu de Sacramentis; cum possit homo saluari, quamvis non restituat, neque vllum actum eliciat loco restitutionis post contractam eius obligationem, idèque salus obtineri possit sine ipsa restitutione, tum in re, tum in voto. Est igitur necessaria necessitate præcepti eos obligantis, qui

sciunt & possunt restituere id quod detinent iniuste.

Præceptum restituendi est primario negativum.

Disputant autem Doctores, utrum illud præceptum primario & principaliter positum sit, præcipiens actum positivum; an vero sit primario negativum, prohibens positum aliquid. Positivum esse docent Lessius, Valentia, Sotus, Navarrus; quia illo præcepto iubemur rem alienam redde-
dere, neque semper & pro semper obligat, videturque differre à præcepto non furandi. Principalis autem esse negativum, docent Medina, Canus, Molina, Vasques, & Delugo; quia per illud præceptum prohibetur primario detentio rei alienæ, licet secundum corticem verborum videatur imperari actio realis; quæ tamen per accidens solum imperatur, ne detineatur res aliena: ceruum v. g. & bona immobilia restituis eo ipso quod cessas detinere; quæ posterior sententia magis placet propter allatam rationem: actio enim positiva imperatur solum per accidens. Præceptum etiam restituendi unum est præceptum cum præcepto non furandi, & pro semper obligat eo modo, quo obligat; non enim obligat simpliciter ut alienum non retineas, sed ut non retineas domino rationabiliter invito.

Obligatio restituendi oritur ex duplici capite.

Certum est tertio, quod obligatio restituendi ex duplici solum capite oriri potest: primum est res accepta: secundum acceptio iniusta. Per rem acceptam intelligitur res aliena, quæ sine vlla culpa mea ad me devenit; ut si eam emi à fure, quem ignorabam esse furem. Per iniustam acceptionem intelligitur damnum quodlibet illatum alteri cum peccato iniustitiæ. Constat ergo quod ex utroque capite oritur obligatio restituendi. Primo quando apud me aliena res adhuc extat, teneor sine dubio illam reddere; quia quandiu dominus illa sua re caret, minus habet quam habere deberet; & ego plus habeo: tunc ergo exigit iniustitia ut ponatur æqualitas. Iniusta quoque acceptio obligat ad restitutionem, quia cum rem alterius iniuste accepi, posui omnino iniuste inæqualitatem, quam ut tollam, exigit iniustitia, obligans ut restituam.

Sed ratione tamen rei acceptæ nemo tenetur restituere, quando res accepta sine vlla eius culpa perierit. Ratione autem iniustæ acceptionis, seu ratione culpæ tenetur quilibet restituere, quamvis perierit res illa, & non fuerit factus inde ditior; quia ille posuit inæqualitatem, cum culpabiliter damnum intulit: ergo quamvis res illa non extet, tenetur reparare damnum illatum ex culpa. Nomine autem culpæ vulgo significatur omissio diligentia, ex qua damnum aliquod sequitur. Solet illa poni quintuplex: leuissima, quæ est omissio diligentia, quam adhibere solent diligentissimi: levis est omissio diligentia, quam adhibere solent diligentiores & prudentiores: lata culpa est omissio illius diligentia, quam passim adhibent eiusdem sortis & conditionis homines: culpa latior ubi est dolus præsumptus; latissima ubi est dolus apertus.

Status controversiæ.

His positis difficultas est, qualis culpa sufficiat ut obligetur aliquis restituere ratione iniustæ acceptionis: primo extra officium & contractum: secundo eum qui est in officio: tertio eum qui habet contractum; utrum videlicet nemo teneatur restituere rem notabilem propter illatam iniustitiam, nisi eam intulerit cum culpa lata & peccato mortali.

Conclusio bimestris.

Dico primo. Quoties aliquis extra officium & contractum causat alteri damnum graue, nunquam tamen obligatur ad restitutionem ex delicto, nisi tale damnum causauerit cum culpa lata & peccato

A mortali. Ita censent communiter Doctores.

Primo, enim, quod ubi non fuit culpa lata, sine omisso diligentia, quæ communiter adhiberi solet à prudentibus, non sit obligatio restituendi, videtur esse per se notum; quia tunc non est obligatio ratione rei acceptæ, quam suppono non amplius extare; neque ratione acceptionis iniustæ, cum nulla commissa sit iniustitia ab eo, qui totam adhibuit diligentiam communem; fecit enim totum ad quod obligabatur; nemo enim tenetur exquirere diligentiam adhibere diligentiam.

Secundo, quod sine peccato mortali non sit etiam talis obligatio, asserunt Navarrus, Soto, Henriquez, Lessius, Delugo, contra Valquem. Probatque, quia obligatio restituendi non potest esse maior, quam fuerit illata iniuria, ex qua talis obligatio est orta: sed si absque mortali peccato facta sit iniuria, illa est tantum venialis: ergo ex ea non potest oriri grauis obligatio restituendi. Non potest autem esse obligatio levis tantum, & sub veniali restituendi rem notabilem; tunc enim obligatio est grauis, & sub peccato graui, quando ad materiam grauem obligat; cum grauis materia faciat grauitatem obligationis. Nemo v. g. sub veniali tenetur restituere centum aureorum millia.

Dico secundo. Ille qui causauit alteri damnum in aliquo officio, non tenetur ad restitutionem, nisi damnum etiam illud causauerit cum culpa lata & peccato mortali. Ita censent etiam communiter Doctores relati à Sanchez lib. 1. confessorum, cap. 4. dubit. 4.

Ratio est, quia nemo etiam constitutus in officio tenetur maiorem adhibere diligentiam, quam soleant in hoc officio prudentes adhibere; nemo enim tenetur esse diligentior quam communiter sint alij, nec esse prudentissimus Advocatus, Medicus, Confessorius; imò etiam tutor & curator: quos tamen duos asserit Syluester obligari ad restitutionem ex culpa leui, & fateretur Lessius id in foro externo seruari.

Idem statuendum est de illo qui dedit alteri consilium falsum; tenetur enim omnino ad restitutionem damni sequenti ex culpa lata, & ex ignorantia crassa, si ex officio tenebatur id scire, responditque absolute v. g. si sit Parochus, Confessorius, Concionator, Theologus, Medicus, Iurconsultus, vel eius professionis ad quam talis consultatio pertinebat, & dederit consilium falsum; tunc ex iniustitia tenetur reuocare consilium; imò etiam reparare damna sequuta ex consilio, modo tamen, ut dixi, commiserit peccatum mortale. Ratio est, quia ille qui sic dedit consilium, putatur, & tenetur scire id de quo consultatur; ideoque alterum reuera decipit, & est causa damni: ergo ratione iniustæ damnificationis tenetur restituere. Addit tamen ibi Lessius, eum qui dubitanter responderet, non teneri ad restitutionem, quia tunc ille qui decipitur, imputare sibi debet, non autem decipienti. Idem statuit de eo qui responderet sententia probabili, & de eo cuius insufficiencia nota est, eo quod non sit talis professionis; nam etiam ille si decipiat, non tenetur restituere.

Quid, inquit, si consultor omnino inculpate decipiat alterum? nunquid tenetur reparare damnum, quia tunc nec ratione rei acceptæ, nec ratione iniustæ acceptionis tenetur?

Respondeo illum omnino teneri ad reuocandum prius consilium, etiam datum sine culpa; sed ad hoc illum teneri solum ex charitate, si non prævideat vllum nocuum futurum; si vero prævideat

deat, teneri ex iustitia. Ita Sanchez lib. 1. consilio-
rum, cap. 4. dubio 5.

Res con-
ducta vel
commo-
data, quo-
modo re-
stituenda.

Dico tertio, quotiescunque res conductæ, com-
modatarij, tunc nulla prorsus est obligatio
restituendi in conscientia rem illam quæ perit. Ita
communiter docent Authores adducti à Molina,
Vasque, Delugo. Et probant ex variis iuribus,
præsertim ex cap. unico, de commodato.

Ratio autem est, quia semper res domino perit,
si nulla intercedit culpa, vel pactio; si enim ita
contraxisses vt commodatarius rem tuam omni mo-
do integram redderet, quamvis sine vilius culpa
perisset, teneretur reddere. Teneretur etiam, si
vilius fuisset re illa ad alios vsus quàm permittos à
Domino; vel etiam si esset in mora restituendi rem
illam commodatam, ita vt perisset, quia non fuis-
set restituta debito tempore, modò tamen apud
dominum res non eodem modo fuisset peritura.

Obligatio
ex iure
naturæ.

Dico quartò, si solum naturæ ius attendatur,
commodatarius & conductor nunquam tenentur
ad restitutionem rei commodatæ aut conductæ,
quando non commiserunt culpam latam, quæ sit
peccatum mortale. Ita contra Vasquem tradunt
Molina, Lessius, Delugo.

Ratio est, quia si nemo tenetur ad restitutionem
damni dati in officio, nisi quando interuenit culpa
lata, sic ex iure naturæ nemo teneri potest ad re-
parandum damnum rei commodatæ, vel condu-
ctæ, nisi simile peccatum intercesserit. Neque di-
cas cum Vasque, oriri ex ipsa natura contractus,
vt ille in cuius gratiam factus est contractus, te-
neatur restituere ob culpam leuiorem, quàm si
contractus esset factus in vtilitatem alterius: ergo
hæc obligatio ex iure naturæ oritur. Respondeo
negando antecedens; quia ex natura quidem con-
tractus oritur vt ille in cuius vtilitatem factus est
contractus, teneatur ad maiorem diligentiam, sed
non vt teneatur ad restitutionem, si culpa non in-
teruenierit.

Ad quod
obliget
ius huma-
num.

Sed variæ tamen leges, tum canonicæ, tum ci-
uiles, decernunt, vt commodatarius, conductor,
& quilibet alius causans damnum alteri post con-
tractum, teneatur ad restitutionem ex culpa leuissi-
ma, si contractus factus sit in commodatam so-
lius commodatarij; si sit factus in commodatam
solius commodantis, vt solum teneatur ex culpa
lata; si ad vtilitatem vtriusque, vt teneatur ex cul-
pa leui.

Vtrum
obliget in
conscien-
tia.

Disputant autem Doctores, vtrum illæ leges
obligent etiam in conscientia, & ante iudicis sen-
tentiam, ita vt teneatur restituere etiam ille, qui
non adhibuit summam diligentiam ad impedi-
dum damnum alterius commodantis aut locantis.
Negant enim illam obligationem esse in conscien-
tia Sotus, Toletus, Sà, Delugo, & probabile
putat Lessius; alij communius volunt, obligari
etiam ad hoc in conscientia commodatarios, con-
ductores, & alios huiusmodi; quia cum leges exi-
gant summam illam diligentiam, videtur commo-
datarius tacite se ad illam obligare ac promittere,
dum init pactum: quæ ratio conuincere tantum
videtur, quod leges obligare ita potuerunt, & ita
possent conuenire contrahentes. Sed ex ea non se-
quitur, quod de facto ita contrahentes conueniant,
vt alter teneatur de culpa etiam leuissima; cum sum-
ma illa diligentia sit admodum difficilis & rara. Vnde
verius existimauerim, quod nemo in conscientia
teneatur restituere ob damnum sequutum sine culpa,
saltem leui. Quis enim euitet culpam leuissimam,
quàm ne ipsi quidem prudentes satis solent vitare?

A Durius ergo videretur esse obligare hoc modo ex
culpa leuissima, tamen si ius humanum ob præsum-
ptionem fraudis obligat etiam ob huiusmodi culpâ.

Rationes autem aduersariorum probant tantum,
quod quando contractus est factus in vtilitatem
commodatarij, culpa esse potest lata, quæ non
esset nisi leuissima, si contractus esset in vtilitatem
commodantis. Vnde concluditur, quod si habebas
alterius pecuniam in cubiculo, quâ vtebaris, si tra-
xisti ostium, sed non tentasti vtrum manserit aper-
tum, vnde factum sit vt illa furto ablata fuerit;
tunc teneris ad restitutionem in conscientia, quia
culpa illa non fuit leuissima, si habebas pecuniam
in solum commodum tuum, obligaberis enim ad
maiorem diligentiam.

Rationes
aduersa-
riorum re-
iectæ.

B Ex quibus etiam concluditur, quod qui ex con-
tractu habet rem alienam, quam non potest confer-
uare nisi rem suam amittendo, potest res proprias
etiam viliiores præferre alienis pretiosioribus, si
contractus factus sit in vtilitatem commodantis: si
autem factus sit in vtilitatem commodatarij solius,
potest res suas pretiosiores alienis minùs pretiosis
præponere; suas autem viliiores tenetur postponere
alienis. Si verò contractus sit in vtilitatem vtriusque,
potest res suas pretiosas vel pretiosiores præponere
alienis. Ratio est, quia ille qui eo modo se gerit,
facit id quod communiter faciunt prudentes. Illi
enim qui non tenentur nisi ex culpa lata, commu-
nem adhibent diligentiam, quamuis res suas præfe-
rant alienis, quas habent in vtilitatem alterius. Qui
autem tenentur summam adhibere diligentiam, cer-
tè debent res suas viliiores alienis pretiosioribus
postponere. Denique illi, qui tenentur ad diligen-
tiam prudentiorum, certè res suas æquè pretiosas
possunt alienis præponere.

An debeat
aliquis res
suas alie-
nis præ-
ponere,
quas ha-
bet ex
contractu.

C Obicitur primò contra primam conclusionem:
Non requiritur ad obligationem restitutionis, vt
cum culpa lata damnum illatum fuerit, si sola in-
tentio nocendi sæpe sufficiat ad contrahendam il-
lam obligationem, etiam si actio externa inferens
damnum nullam contineat culpam latam: sed sola
intentio nocendi sæpe sufficit: ergo ad obligatio-
nem contrahendam restitutionis non requiritur
culpa lata. Probatur minor; si cum ignorantia co-
mitante, quæ non est volita culpabiliter, neque ta-
men est causa operis, inimicum aliquis occidit,
quem maximè oprabat occidere, putans ibi latere
feram, & postquam diligenter circumspectit, vtrum
esset fera; tunc externa iaculatio non continet cul-
pam latam, quia tota est adhibita diligentia vt hoc
damnum vitaretur. Si tamen ille iaculator est ex vo-
luntate occidendi, si fortè ibi lateret inimicus, tunc
ille tenetur ad restituendum; quia illud damnum
causatum ex tali actione, & intentione nocendi, est
verè voluntarium, cum procedat ex voluntate occi-
dendi. Similiter etiam sint duo, qui foueam in agro
aperiant; alter vt capiat feram, alter vt in illam in-
cidat homo illac fortè transiens: primus non pec-
cabit, alter autem peccabit contra iustitiam. Deinde
de si eo fine vt moreretur Petrus, posuisti venenum
in abditissimo cubiculi tui loco, ad quem Petrus
nunquam, aut ferè nunquam venire solet, sub illa
tamen spe posuisti, vt si fortasse veniret, & comede-
ret, moreretur; venit Petrus & comedit, peccasti
contra iustitiam. Si committat aliquis homicidium,
quod postea per errorem imputatur alteri; si com-
mittat illud vt imputetur alteri, tenetur restituere
quæ illata sunt innocenti: & in materia castitatis
idem constat, si enim laurè aliquis coenat eo fine,
vt sequatur pollutio, tunc peccat mortaliter contra
castitatem; si verò ex alio fine coenat, quamuis præ-
uideat

Videtur
sola suffi-
cere in-
tentio no-
cendi, sine
culpa lata.

Ostenditur
solum
intentione
nocendi
non suffi-
cere.

uideat pollutionem, non peccat mortaliter: ergo sola intentio similiter sufficit ad peccatum iniustitiae.

Respondeo cum Lessio c. 7. dubit. 7. & c. 9. dubit. 16. & cap. 12. num. 129. Sanchez lib. 1. consiliorum, c. 1. dubit. 49. Vasquez l. 2. disp. 125. c. 1. contra plures, quos citat & sequitur Delugo disp. 8. sect. 5. nunquam intentionem solum nocendi sufficere ad obligationem restitutionis, ut etiam latius probatum est prima secundae. Ratio est, quia quoties damnum non est voluntarium inferenti, sed volitum duntaxat, tunc obligatio non est restituendi: sed quoties damnum inferitur per externam actionem, quae non continet culpam latam, damnum non est voluntarium inferenti: ergo sola intentio non sufficit ad obligationem restituendi. Probat minor. Tunc damnum voluntarium non est illud inferenti, quando actio per quam inferitur, non procedit efficaciter à voluntate nocendi prout iniusta: sed emissio teli eo modo facta non procedit efficaciter à voluntate iniusta formaliter ut iniusta; quod probo. Si actio illa sit de se prudens, iusta, & nullo modo periculosa hic & nunc, non potest procedere hic & nunc à voluntate iniusta formaliter ut iniusta: actio ista est huiusmodi, quam qui elicit, vitur iure suo, & prudenter omnino agit, cum omnem adhibuerit diligentiam necessariam: ergo actio illa externa non procedit tunc efficaciter ab actione prout iniusta formaliter.

Confirmatur primò, quia sola intentio interna non potest reddere actionem externam iniustam, si de se illa non sit iniusta; nam v.g. iudex non tenetur ad restitutionem, licet ex odio nocentem damnet, quem iuste damnare potest. Si aliquis vitens moderamine inculpatae tutelae, aggressorem interficiat ex odio, non peccat contra iustitiam: ergo sola intentio nocendi non sufficit ad hoc ut actio externa sit iniusta, quamvis sufficiat ad hoc ut actio illa sit peccatum odij; procedit enim à voluntate ut est odium, non prout iniusta. Vnde reddi potest ratio à priori, cur sola intentio in aliis plurimis peccatis sufficiat ut malitiam suam communicet actui externo, in peccato iniustitiae non sufficiat; quia, ut saepe dixi, obiectum iniustitiae, est actio de se iniusta: unde quoties illa de se non est iniusta, implicat ut fiat iniusta per solum voluntatem, quae non est iniusta nisi prout tendit in talem actionem. Hoc autem non reperitur in aliis multis peccatis; nam ut actus externus contrahat malitiam odij, sufficit, quod procedat ex odio interno, quia illud non est odium dependenter ab actu externo, cum tamen iniustitia non sit talis, nisi per ordinem ad actum externum.

Solvitur
argumen-
tum.

Ad argumentum igitur nego, in illo casu voluntarium esse homicidium, sed esse volitum duntaxat, quia non procedit efficaciter per se à voluntate occidendi formaliter ut iniusta, sed fortuito tantum & per accidens illi coniungitur, & sequitur ex illa voluntate prout est odium, non prout iniusta. Si foueam aliquis aperiat in loco remoto, & nullo modo periculoso, ubi habet ius fodiendi; tunc etiam si forte intendat ut hostis illac casu transiens; capiatur, non peccat contra iustitiam. Idem dico de illo qui parat venenum, & de illo qui committit homicidium, quod imputatur deinde alteri. Si enim fuit periculosum & probabile, quod imputaretur alteri hoc homicidium, & hoc intenderis, peccasti contra iustitiam aduersus illum cui imputatur, & teneris de damnis. Si verò non fuerit periculosum aut probabile, quamvis illud intenderis, peccasti odio, non iniustitiam. Cœna quam aliquis facit intendens pollutionem, est haud dubie peccatum mortale contra castitatem; dispar autem ratio est, quia cœna illa non est actio prudens, quam seclusa illa intentione praua facere possis; quia prauides sequi probabiliter ex ea

A pollutionem. Contrarium euenit in casibus allatis.

Obicitur secundò, non requiri ad obligationem restituendi culpam latam, quae sit peccatum mortale; nam quando plures rem alterius paulatim furantur, v.g. fructus vinearum, alij aliorum in se, peccatum est duntaxat veniale; sed postea tamen si sciant fuisse illatum ab omnibus grave damnum, tenetur quique sub mortali parte suam restituere: ergo ad gravem obligationem restituendi sufficit peccatum veniale. Similiter si pluribus acceptionibus leuibus grave damnum intulisti proximo, teneris postea sub mortali totam summam restituere. Si prociis in mare gemmam alienam, existimans illam valere tribus assibus, cum valeat mille nummis, teneris reddere mille nummos. Denique quando aliquis alieni damni periculo prauiso adhuc illud opus facit cum animo refarciendi totum damnum, si consequatur aliquid fuerit, tunc saepe contingit ut non peccet, & tamen obligabitur ad restitutionem.

Respondeo nunquam ex peccato solum veniali posse oriri obligationem restituendi; nam si plures aliquid notabile furati sunt, ita ut singuli aliquid tantum leue acceperint, obligatio restituendi, si est grauis, non oritur ex priori peccato, sed ex retentione iniusta rei grauis. Idem dici potest de modicis furtis, nisi quod furtum vltimū rei leuis fuit peccatum notabile, ut probabam olim. Ille qui proiecit in mare gemmam valentem mille nummos, putans illam valere tantum tres asses, non tenetur restituere integrum pretium gemmae, quia non commisit peccatum nisi veniale, cui tanta illa poena non potest esse proportionata. Si autem putasset illam valere centum aureos, teneretur reddere totum pretium gemmae, quia commisset peccatum mortale, cui proportionata est poena reddendi mille aureos. Qui prauiso periculo damni alieni, facit aliquid communi illud fariendi, si sequatur forte fuerit obligatus se ad illud damnum reparandum; unde debet illud reparare propter tacitum contractum, quo se obligauit.

Et hæc dixi se satis sit de obligatione restitutionis in genere; nam quæ addi possent in specie de obligatione restituendi, seu an, & quomodo facienda sit restitutio pro illatis iniuriis, primò in bonis animi, secundò in bonis corporis, tertio in bonis famæ ac honoris, quartò in bonis fortune, spectant ad Theologiam moralem, non ad Philosophiam, cuius fines nunc non egredimur.

S. II.

Contractuum natura, varia species, & variae conditiones.

P^Ost restitutionem nihil est quod iustitiam commutet impensius, quam contractus, quibus tota videtur stare humana societas: sed hanc tractationem diffusissimam totam sibi etiam vindicat moralis Theologia: ergo nunc tria illa quæ propo-
E paucis explico, quia illis continetur generalis tantum notitia contractuum.

Certum igitur primò est, contractum strictè sumptum rectè definiti à Iurisperitis, *Est ultro, citroque contractus obligatio*; id est actus in quo ex mutuo consensu duorum oritur obligatio ex vtraque parte. Quia scilicet contractus dicitur quasi contra, seu vicissim actus; cum scilicet duo vel plures in obligationem eandem consensum trahunt: unde loco generis ponitur actus plurium, nunquam enim est contractus, nisi sint duo saltem, & duorum actus. Loco differentiae ponitur plurium consensus, ex quo nascitur obligatio; forma enim & essentia contractus est consensus in obligatione; effectus autem est obligatio.

Definitio contractus latè sumpti. Certum est secundò, contractum latè sumptum rectè definitur, *Actum in quo ex consensu plurium nascitur obligatio, saltem ex una parte.* Huiusmodi est promissio gratuita, donatio; quæ licet in iure sæpe appelletur contractus, vt latè probat Rebuffus in legem *Labeo*; fatentur tamen omnes, illam esse minus strictam acceptionem contractus, in quo debet esse obligatio ex vtraque parte: hic autem obligatio non est nisi donantis aut promittentis. Sed quia tamen ibi est plurium consensus generans aliquam obligationem, quod est essentiale contractui, idèd vocatur contractus, sed in significatione latiori, vt docet glossa in legem *Labeo*.

Definitio pacti. Certum est tertio, pactum rectè definitur, est plurium in idem consensus; sic enim habetur in *l. i. ff. de pactis*. Hoc est enim quasi genus ad contractum strictum & latum, quia si pacto addas obligationem, erit contractus; quoties enim obligatio solum oritur ex officio, tunc non oritur ex contractu, sed ex quasi contractu. His positis operæpretium erit expendere tria illa, quæ dixi ad contractum exigi. Primò, qualis actus conficiat contractum: secundò, qualem mutuum consensum exigit: tertio, qualem pariat obligationem.

Quibus actibus perficiatur contractus. Dico primò, actus quibus legitimus omnis contractus conficitur, esse potissimum quatuor, vnde illi quatuor modis perfici dicuntur, consensu, re, verbo, & scripturâ.

Ratio est, quia contractus tunc perfici dicitur, quando habet omnia, quæ secundum suam speciem requirit vt pariat obligationem; vt autem talis sit, aliquando solus sufficit consensus aliquo modo exterius manifestatus, vt emptio, venditio, locatio, conductio; hæc enim nomina puram significant conuentionem, quæ vbi posita est, perfectus est contractus. Aliquando requiritur traditio rei, quia non censentur illi contractus celebrati nisi re ipsa tradita, vt depositum, mutuum, commodatum, permutatio, pignus; quia illa non significant nisi traditionem ipsam alicuius rei. Alij contractus verbis perfici dicuntur, quia non censentur legitimi, donec vterque contrahens certis verbis suum expresserit consensum: huiusmodi contractus stipulationes dicuntur; sunt enim illæ certæ quædam formulæ constantes interrogatione præuia vnius, & alterius, subsequuta responsione alterius. Interrogans videlicet stipulator dicitur, interrogatus autem promissor, aut etiam aliquando stipulatus. Denique aliqui contractus solâ perficiuntur scripturâ, quia non habentur rati ante confectum à notario instrumentum; contrahentes enim voluntatem suspendunt se obligandi, donec perficiatur scriptura. Huiusmodi sunt contractus omnes, qui egent insinuatione, & emphyteusis de re ecclesiastica.

Qualis consensus requiritur ad contractum. Dico secundò. Nullus potest esse contractus validus, ad quem essentialiter non requiritur consensus internus, seu voluntas contrahendi; qui autem scitè solum & apparetur siue animo vilo interno exterius contrahit, ille non contrahit validè, neque vilo modo se obligat.

Dubitatio duplex. Ratio est, quia contractus, vt dixi, actus est, in quo ex plurium consensu nascitur obligatio: vbi ergo deest consensus, nec est contractus, neque obligatio. Quando enim aliquid est meum, non potest fieri alterius, nisi ex mea voluntate, cuius solius est dominium. Dubitari solet, vtrum ille validè contraheret, qui voluntatem haberet promittendi & contrahendi; sed voluntatem tamen non haberet se obligandi, vel cerè non haberet voluntatem implendi quod promittitur.

Voluntas se obligandi. Respondeo primò quidem voluntatem se obligandi omnino essentialiter esse contractui per se

Aloquendo; nam contrahere est se obligare; & vel le contrahere, est velle se obligare. Vel ergo ita vis contrahere, vt expresse dicas, *Si scirem obligationem annexam esse contractui, nollem contrahere.* Tunc si habeas voluntatem contrahendi sine obligatione, neque contrahis; neque vis contrahere; carentia enim obligationis est contra substantiâ promissionis; idèd tunc voluntas te non obligandi destruit voluntatem contrahendi, & est cum ea impossibilis. Si autem velles contrahere sine obligatione, quia ignoras obligationem essentialiter esse contractui; si autem scires obligationem essentialiter esse, adhuc velles contrahere; tunc contractus irritus non est, quia tunc voluntas contrahendi efficacior est quàm voluntas te non obligandi.

BSecundò tamen valide omnino ille contrahit, qui animum habet se obligandi, & tamen non implendi promissum; non enim se destruit illæ voluntates, quia cum animo non obseruandi stare potest voluntas se obligandi; vt si aliquis professionem religiosam faciat cum animo seruandi concubinam, quam habet.

Dico secundò. Quilibet contractus solum habens consensum contrahentium, etiam si vestitus nondum sit, id est, et si non habeat omnia illa quæ requirit ius ciuile, obligat tamen in conscientia, nisi tamen ius ciuile illum irritauerit, aut irritabilem esse voluerit.

CRatio est, quia ius, tum naturale, tum canonicum huiusmodi contractus omnino approbant; nam ex iure naturali tenetur quisque præstare quod promissit acceptante altero. Reliqua quæ vestiunt contractum, ex iure ciuili addita sunt, nõ ex iure naturali. Imò ius canonicum contractus illos approbat, vt ostendit Molina *disp. 258*. Sed illi tamen contractus, qui solo attèto iure naturæ validi essent, irriti tamen sunt, si ius posituum illos irritauerit, quia ius humanum potestatem habet vel omnino irritandi pactû, quod aliàs esset validum; vel tribuendi facultatem alteri contrahentium irritandi obligationem: non enim est dubium, quin Respublica cõstituere possit certas quasdam condiciones, quibus demptis irritus sit contractus: vnde Principes sæculares & ecclesiastici plures sæpe huiusmodi condiciones adhibent, ex quarum defectu testamenta, & alij contractus omnino irritantur.

ECertum tamen omnino est, quod in foro ciuili omnes huiusmodi contractus nudi non pariunt obligationem, quia sic habetur *l. iuris gentium, §. finali. D. de pactis, & l. ex placito, C. de rerum permutatione*. Quia scilicet ius ciuile, quamuis omnibus huiusmodi contractibus non resistat eos irritando, noluit tamen illis inquam assistere concedendo actionem, ne lites multiplicarentur; tamen si quædam sunt huiusmodi pacta, quæ in foro etiâ externo dant actionem, cuiusmodi est donatio verbalis acceptata, promissio dotis. Imò nullum est huiusmodi pactû, quod non habeat plures alios effectus, etiam in foro ciuili. Primò enim illa impediunt soluti repetitionem, tribuunt compensandi ius, &c.

Denique si pactum nudum confirmatur iuramento, parit actionem in vtroque foro, vt patet ex authentica, *Sacramenta puerum*; & statim dicitur.

Dico quartò, contractû diuisiones esse quatuor potissimum. Prima est in contractum nominatum, & innominatum. Nominati dicuntur illi, qui proprium in iure habent nomen per quod ab alijs distinguuntur, vt venditio, locatio, &c. Innominati sunt qui speciale nomen non habent, sed tantum genericum, & illorum quatuor sunt species, *Do vt des, do vt facias, facio vt facias, facio vt des; v. g. Do tibi panem vt tu des mihi vinum.*

Secunda est in contractum bonæ fidei & stricti iuris

gandi est essentialis contractui.

Non autem voluntas implendi promissum.

Obligatio ex contractu orta.

Contractus validi ex iure naturæ.

Iriti sunt si ius humanum irritet.

In foro ciuili sunt irriti.

Prima diuisio contractuum.

Secunda diuisio.

iuris. Bonæ fidei contractus appellatur in quo iudex multa potest ex æquo & bono arbitrari, ut sunt depositum, emptio, locatio. Stricti iuris contractus appellatur, in quo iudex ad verba adstringitur, cuiusmodi sunt stipulationes, feudales contractus, & emphyteutici.

Tertia di-
uisio.

Tertia est in contractus lucrativos & onerosos. Lucrativi dicuntur, in quibus ex altera parte nihil rependitur, cuiusmodi sunt promissio, donatio, commodatum, precarium, testamentum, legatum. Onerosi sunt, in quibus aliquid reddi debet pro eo quod datur; seu in quibus ex utraque parte aliquid exhibetur, ut sunt emptio, locatio, mutuum.

Quarta
diuisio.

Quarta est in contractum nudum & vestitum. Nudus est pura conventio, carens omni firmamento, unde accipiat robur in foro externo: huiusmodi sunt donatio & mutuum antequam de facto impleantur. Contractus vestitus dicitur, qui habet aliquid unde in foro externo accipiat robur. Dicitur autem contractus vestiri sex modis. Primo reipsa, si altera ex parte impletus sit. Secundo verbis, si accedat ei formula stipulationis. Tercio litteris, si fatearis per epistolam tibi esse satisfactum. Quarto si contractus nominatus in suo genere sit perfectus, ut emptio & locatio sunt ex suo genere contractus vestiti. Quinto coherencia cum contractu vestito, v.g. si quando locasti domum Paulo, simul fecisti pactum de commutando boue cum equo. Sexto per iuramentum omnino vestitur contractus, qui alioqui esset irritus in iure civili, & tribueret facultatem resiliendi: quod quomodo verum sit, fuse tradunt Doctores.

Sequuntur nunc conditiones necessariae ad contractum, quarum aliae requiruntur ex parte modi quo fit contractus; aliae ex parte personarum, quae contrahere valide possunt; aliae ex parte ipsarum rerum, de quibus contrahere valide possunt: ubi tandem additur quomodo restitutio in integrum concedi possit post contractus validos. Quae omnia sane video magis spectare ad Theologiam, quam ad moralem Philosophiam, cuius fines nunc non egredior.

S. III.

De iudicio proxi: est tertius actus iustitiae.

Iudicium
temera-
rium.

Certum est primum iudicium vniuersum esse actum illum intellectus, quo affirmamus vel negamus aliquid de re aliqua; unde vocatur à Doctoribus iudicium temerarium actus ille intellectus, quo ex leuibus indicibus & sine fundamento sufficienti de aliquo proximo peccato, aliove illius malo iudicamus: ubi vides tria esse. Primum quod affirmet aliquid, aut neget: secundum quod sit de re mala: tertium, quod ex leuibus solum indicibus ita iudicet; quod enim ex iustis & sufficientibus causis concipitur, non est temerarium. In hoc autem actu iudicandi quatuor solent distingui gradus. Primus est dubitatio, cum suspensus haeret animus, neutram in partem inclinans, neque dicis illi esse furem, neque dicis non esse. Secundus est suspicio, quando animus non haeret omnino suspensus, sed in partem alteram inclinat, nondum tamen assentitur absolute. Tertius est opinio, quando determinate assentitur vni parti, sed tamen cum aliqua formidine oppositi: ut, *Petrus omnino furatus est, sed posset tamen decipi*. Quartus est iudicium firmum, assensus scilicet sine formidine oppositi. Sequitur deinde sententia, siue interni iudicii patefactio, quae proprie pertinet ad iudicem. De illis quatuor magnopere interet scire, an & quomodo sint peccata, praesertim mortalia, de quo dixi secunda secunda, agens de obligatione restituendi famam, ubi

Iudicij te-
merarij
malitia.

Statuebam primum iudicium temerarium de graui malo proximi semper esse peccatum mortale, modò adfit aduertentia tui ipsius iudicii, tui insufficietiae motiuorum, sic enim cum S. Th. Theologi omnes statuunt ut

A certum, clamate Christo & probate Matt. 7. *Nolite iudicare, & non iudicabimini*. Rationes modò non moror; manifestum enim est hanc esse grauem iniustitiam.

Statuebam secundò, opinionem, suspensionem, & dubitationem de alterius graui malo esse saepe peccata grauiora, quando sunt valde temeraria; quia illi actus sunt saepe valde iniuriosi proximo, cui etiam molestissimi sunt; habet enim quisque ius ut male de illo non iudicemus, aut opinemur quandiu non dabitur causa sufficienter ita iudicandi, aut suspicandi. Imò verissimum est, quod addit DD. causa illorum iudiciorum, & suspensionum esse secretum odium & inuidiam.

Statuebam tertio, haec iudicia excusari aliquando à peccato graui ex defectu aduertentiae ad iudicium & suspensionem, si materia sit leuis, de qua iudicatur; si motiua non sint quidè omnino certa, sed probabilia tamen, ita ut sufficere quidè non possint ad iudicium certum, sed ad iudicium duntaxat probabile, quod absque peccato elici poterat. Idè dico de suspicionibus & opinionibus; si enim suspicer cum fundamento sufficienti ad suspensionem, non tamen ad iudicium, tunc nullo modo pecco.

Certum est secundò, iudicium quod proprie dicitur esse actum iustitiae, non esse duntaxat sententiam illam internam, quam priuatus quilibet in animo profert de bono vel malo proximi, sed esse sententiam exterius prolatam à iudice, quae definit quid cuique sit debitum in omnibus controuersis contractuum, aut delictorum. Imò significat totam illam causae discussionem fieri solitam in tribunalibus, & sententiam deinde à iudice prolatam; qui sine dubio actus est nobilissimus imperatus à virtute iustitiae obligantis iudicis ad eum eliciendum, multò magis quam obliget debitorem ad solutionem debiti.

Porro in celeberrimo illo actu iudicii, ubi de delictis fertur sententia iusta vel iniusta, quinque interueniunt personae, de quibus singulis multa disputari solent. Iudex, accusator, testis, reus, & advocatus. Mihi, aliis omissis, duo tantum videntur scitu dignissima. Primum circa iudicem, an & quomodo damnare possit eum, quæ certò nouit esse innocentem, si ex allegatis & probatis secundum totam formulam iuris conuincatur esse reus. Secundum circa ipsum reum, utrum ille teneatur confiteri quoties iudicè illum iudex interrogat, etiam si de capite ipsius planè agatur.

Dico primum longè videri probabilius, quod iudex nunquam capite damnare potest eum quæ ex scientia priuata certò nouit esse innocentem, quatumvis secundum allegata & probata publice proberetur nocens; licet in aliis causis, ubi non agitur de vita vel mutilatione, teneatur illum condemnare, postquam adhibita omni diligentia non potest accusatores falsitatis conuincere.

Primam partem probat Petrus Nauarr. lib. 2. c. 3. Quia n. 161. Eman. Sà verbo Iudex, Lessius c. 29. Aulic. no. Adrian. Angelus, Hostiensis, Panormitanus, & alij, agunt de vita & membris. Contrariū docent plerique cum S. Thoma 4. 67. art. 2. Ratio autè optima videtur, quia iudex non potest ex scientia illa publica eum condemnare, quæ certò nouit esse innocentem, si Respublica neque illi dedit, neque dare potuerit illam potestatem: sed Respublica neque illam dedit facultatem, neque dare potuit; ergo iudex non potest illum damnare. Maior videtur ex terminis nota. Probatur minor. Respublica non potuit dare potestatem iudici occidendi eum, quoties conuinceretur in iudicio esse reus, in cuius vitam ipsa nulla habet facultatem: sed in vita innocentis Respublica nullum habet ius; Deus enim solus est Dominus vitae, ac mortis: ergo Respublica non potuit dare potestatem iudici occidendi innocentem. Sed neque potuit statuere formam iudicii, quæ si seruaretur, occidi deberet innocens; lex enim illa esset omnino iniusta, & ab omnibus damnaretur: ergo manifestum est, quod Respublica non potest decernere

Quæst. III. Sect. IV. de Actibus iustitiæ. 601

ut occidatur ille qui pro certo est innocens, quoties feruaretur talis forma iudicij.

Deinde argumentor cum Lessio. Tam est intrinsecè malum occidere directè eum, quem scio esse innocentem, quam accedere ad non suam: sed quantumvis probetur talem mulierem esse tuam uxorem, non potes tamen ad illam accedere, si certò noli eam non esse tuam: ergo neque licet occidere directè illum qui scitur esse innocens, quantumvis falsò probetur esse nocens. Sed index directè innocentem occideret, si eum occideret, quem certò nouit esse innocentem; quia tunc non intendit aliquem actum distinctum ab occisione innocentis, cui per accidens illa sit coniuncta; sed intendit solum ipsam occisionem innocentis, in quem fertur sententia; ubi enim est ille alius actus distinctus? In quo est maxima disparitas illius qui oppugnans urbem rebellem, dirigit tormenta in eam partem ubi collocati sunt innocentes; intendit enim diruere muros urbis illius; cui ruina per accidens est coniuncta mors innocentium. Vides ergo hic duos actus; in casu autem nostro non est nisi sententia damnans innocentem.

De causis minoribus quid statuendum.

Secunda pars de causis, ubi non agitur de vita & membris proximis, sed solum de bonis fortune, communis est inter Doctores, qui probant ex eo quod Respublica, ut constat ex usurpationibus, habet auctoritatem transferendi bona fortunæ ab uno in alium, quoties bonum publicum id exigit: ergo habet auctoritatem statuendi formam iudicij, quæ seruata transferantur bona fortunæ unius in alium; commodum enim publicum exigit ut feruatur certa quædam & fixa forma iudicij, neque vniquam perueratur: ergo potest imperare iudici, ut tunc damnet innocentem, transferendo eius bona in alium. Vbi est magna disparitas inter vitam innocentis, & alia eius externa bona; in vitam enim eius Respublica nullum vniquam habet, habet autem in eius externa bona.

Difficultas.

Obicitur. Ille qui non agit nisi ut persona publica, non potest uti scientiâ priuatâ, sed publicâ tantum: iudex non agit in iudicio nisi ut publica persona: ergo iudex non potest ex scientiâ priuatâ dimittere illum, quem ex scientiâ publica nouit esse nocentem, quantumvis ex scientiâ priuatâ cognoscat illum esse innocentem.

Respondeo distinguendo maiorem. Ille qui non agit, nisi ut publica persona, non potest uti scientiâ priuatâ, sed publicâ tantum, si pro certo tunc nouerit illam scientiam publicam esse iniquissimum errorem & calumniam, negatur maior; quando illud certò non nouit, conceditur maior. Alioqui quod est statutum ad seruandam iustitiam, feruaret iniuria. Scio alia plura obici, sed leuia illa sunt, & solui facile possunt. Inde autem constat, quomodo iudex etiam supremus non possit damnare illum, quem nouit esse nocentem, si probetur esse innocens secundum formam iudicij, quam etiam tenetur seruare, quoties non timeatur maius aliquod malum.

Dico secundò, reum, cui gravis aliqua pena imminet, si iuridicè non interrogetur ab ipso iudice, vel si dubitet utrum interrogetur iuridicè, non teneri aperire veritatem: imò videri admodum probabile, quod etiam interrogatus iuridicè, saltem mortaliter non peccat, si crimen non fateatur, sed utatur aliqua restrictione mentali.

Primam partem omnes tenent Doctores, quia quoties iudex non agit ut iudex, non potest obligare illum quem interrogat de crimine: sed quoties iuridicè non interrogat, non agit ut iudex, quia non habet iudicis auctoritatem, nisi quando

R. P. de Rhodes cur. Philosoph.

A seruat formam iuris: ergo tunc quando non interrogat iuridicè, non obligat reum ad aperendam veritatem. Tunc autem iudex iuridicè non interrogat, quando non sunt iudicia competentia; & probatio semiplena, non enim placet quod aliqui dicunt de publica fama criminis; illa enim locum dumtaxat tenet accusatoris aut denunciatoris, quod non est satis ad interrogationem iuridicam; ad eam enim requiritur haud dubiè probatio criminis semiplena, & iudicia prorsus competentia, ut reum conuincant de patratò crimine.

B Secunda pars non est minùs certa, quamvis paucos habeat aduersarios. Ratio est, quia nemo tenetur cum damno suo graui parère illi, quem dubitat non esse superiorem, & non habere auctoritatem imperandi; libertas enim tunc certa est & possidet; lex autem est dubia, id est præceptum est dubij superioris. Sed quando reus dubitat, utrum iudex ipsum interroget iuridicè, dubitat de auctoritate superioris: ergo quoties de eo dubitat, potest cessare crimen, neque tenetur respondere ad illius mentem.

C Tertia pars totam continet difficultatem, quia video communissimam esse Doctorum ferè omnium sententiam cum S. Thoma 2. 2. q. 69. art. 1. reum qui nouit se interrogari iuridicè, teneri fateri veritatem criminis, quamvis capite plestendus sit; ex quo etiam fiet, ut Confessarius nò possit absoluerè eum qui crimen negat pertinaciter tunc quando eo modo interrogatur. Sed aliquibus tamen satis dura videtur tanta illa obligatio, quam absolute negant Panormitanus, Syluester, & Angelus. Mediam verò viam tenent Petrus Nauarra, Lessius, Emanuel Sà, Bonacina, & quidam alij, dicuntque non teneri reum sub mortalis peccati pena fateri hoc modo veritatem, neque teneri Confessarium ad id obligare reum, saltem quandiu est euadendi aliqua spes. Quæ tertia sententia præ alijs placet.

Quid si scias se interrogari iuridicè.

Ratio autem quæ id omnino suadet, est quia Probatio. præceptum illud non potest esse iustum, quod ita est difficile, ut nullo modo sit accommodatum humanæ conditioni: atqui præceptum illud fatendi crimen quando spes est euadendi mortem, est ita difficile, ut non sit accommodatum humanæ imbecillitati; nam ex mille hominibus sic interrogatis vix vllum inuenias qui crimen non neget ad penam mortis fugiendam: ergo illud præceptum, saltem sub mortali, non esset iustum: ergo tunc iudex non potest obligare reum ad fatendam veritatem cum tanto incommodo suo. Vnde meritò dicitur in lege nimis graue, D. de testibus, neminem teneri contra se exhibere id per quod negotium fiat. Imò constat ex variis iuribus, quod nemo tenetur testificari contra sanguine iunctum; filius y. g. contra patrem, & pater contra filium; hoc enim pugnat cum iure naturæ, & cum inclinatione rationabili tuèdi proximis: ergo multò minùs tenetur aliquis cum periculo mortis testificari contra seipsum. Aliter statuunt prædicti Doctores de illo, qui spem euadendi non habet: sed hoc videtur adhuc valde dubium, propter humanam infirmitatem, cui est molestissimum aperire publicè peccatum suum. Sed fateor tamen sententiam contrariam, quæ asserit obligari reos fateri crimina, quando interrogantur iuridicè, admodum probabilem esse, quia communior est, & habet Auctores omni exceptione maiores.

Obicitur ab istis Auctoribus. Vnusquisque tenetur obedire superiori legitime præcipienti: sed in oppositum. iudex interrogans iuridicè, superior est, & legitime præcipit quando interrogat reum seruans ordinem iuris: ergo reus tenetur illi obedire aperiendo veritatem. Deinde iudex habet ex auctori-

E E e tate

tate potestatem interrogandi: ergo reus tenetur illi respondere.

Respondeo concessa maiori, negari posse minorem; iudex enim non potest præcipere legitimè reo vt aperiat veritatem cum periculo vitæ suæ; bene quidem reum interrogat, vt fungatur officio; sed interrogando non obligat reum vt contra ius naturæ manifestet crimen vnde imminet ipsi certa mors. Habet ergo iudex facultatem interrogandi; sed nego hinc sequi quod reus habeat obligationem respondendi cum tanto damno suo; sicut iudex habet potestatem legitimam detinendi reum in carcere, sed reus non obligatur in eo manere; fugiet enim si possit. Potest iudex citare reum ad iudicium, ad quod tamen ille non tenetur comparere. Nullum ergo ibi est præceptum grauius obligans.

SECTIO V.

De virtutibus iustitiæ annexis.

Partes potentiales iustitiæ.

Certum est primò, quod iustitiæ strictè sumptæ, de qua dixi hæcenus, plures virtutes sunt annexæ, quæ sunt partes eius veluti potentiales; quia licet totam eius essentiam non participant, imitantur tamen aliquo modo eam, & participant aliquam eius partem: habet videlicet iustitiæ, quod sit ad alterum, quod respiciat debitum strictum, & perfectè ad æquabile. Virtutes omnes, quæ annexantur iustitiæ, sunt ad alterum, & respiciunt aliquid debitum; sed non respiciunt debitum quod possit ad æquari, vt religio erga Deum, & pietas erga parentes; vel non respiciunt debitum strictum & obligans ad restitutionem, vt gratitudo & amicitia.

Quenam illa sint.

Certum est secundò, decem numerari solere virtutes religioni annexas eo modo: quatuor earum respiciunt debitum quod perfectè nequit ad æquari, religio, pietas, obsequantia, obedientia: sex alia respiciunt quod non est strictum, sed morale tantum, amicitia, gratitudo, vindictio, veritas, liberalitas, æquitas, seu *ἐπιεικεία*. De illis singulis videtur esse inutile dicere; religio tamen & amicitia non videntur posse omnino omitti.

S. I.

Religionis quidditas, obiectum, & proprii actus.

Religionis definitio.

Dico primò, religionem, siue dicta sit à relegendo, vel à reeligendo, vel quod est verius, à religando, definiti rectè posse, *Virtus est specialis moralium omnium prima & nobilissima, qua Deo vt supremo Domino, & primo principio rerum omnium debitum cultum exhibet.*

Religio est virtus.

Primò dicitur virtus, id est habitus cum recta ratione electius, vel etiam habitus reddens bonum cum à quo habetur, & opus eius laudabile. Nihil enim iustius & rationi conformius esse potest, quàm vt supremo Domino vile mancipium honorem exhibeat cum quadam sui subiectione; nihil æquius, quàm vt primo principio, à quo sumus, propter quod sumus, ex cuius munificentia sumus conditi, per quod in esse detinemur ne defluamus in nihilum, de cuius bonis viuimus, deferamus obsequia nostra, & cultu debito testificemur quantum à nobis honorem promereatur. Si enim honore digni sunt Princeps propter potentiam, Nobiles propter profapiam, Docti propter sapientiam, benefici propter munificentiam, Domini propter dependentiam; quis honor debitus erit primario principio,

A fini vltimo, Monarchæ potentissimo, sapientissimo, amantissimo, in quo omnia, per quem omnia, ad quem omnia? Sed religio tota in eo versatur, vt eum deferat honorem Deo, quo dignus vt principio à quo pendemus magis quàm radius à sole, quàm impressio sigilli facta in aqua à sigillo, vt Domino, cui debemus nos ipsos totos; excogitat enim cultus omnes hæc virtutes, quos creatura potest exhibere Deum eleuando supra seipsum, & abiiciendo se infra illum: ergo religio vera est virtus, cuius proprius character est ea prosequi, quæ sunt rationi conuenientia; proprius effectus reddere laudabilem eum in quo est, & opus eius laudabile: nihil autem laudabilius quàm laudare eum, in quo sunt omnia quæ laudari possunt.

B Secundò dicitur *specialis virtus*, distincta tum à virtutibus Theologicis, quarum obiectum formale immediatum est increata perfectio; tum ab aliis moralibus, quæ non in eo versantur vt Deum honorent, quia honestum est illum honorare, & se illi submittere. Religio autem mediata dumtaxat versatur circa diuinam excellentiam supra nos; obiectum enim eius immediatum non est nisi honestas; Deum enim colit, quia honestum est colere primum illud esse illimitatum, ac fontem suum quasi coronare, vt probabam in proprio tractatu de virtutibus Theologicis. Iustitia reddit homini quod suum est, id est id quod ei ab homine debetur; humilitatis officium est hominem submittere infra Deum, aut infra reliquos homines; quia hoc congruit eius vilitati, vt intra humilitatis fines se contineat, neque per elationem prodeat extra eos. Religionis proprium est munus, vt homo sui submissione honoret Deum, quia hoc honestum est, & rationi congruum. Charitas immediatè Deum honorat, quia honor ille bonum est Dei summè digni; religio immediatè Deum honorat, quia honestum est propter eius excellentiam. Habet ergo Religio speciale morium: ergo est virtus specialis.

D Tertiò dicitur *moralium omnium prima*, vt potest affinis charitati theologicæ, & tantum non theologicis. Probatur à S. Thoma 2.2. q.81. art.6. quia propinquior est religio, vt dixi, virtutibus theologicis, quàm alia vlla virtus: quod autem magis accedit ad id quod magis perfectum est, perfectius etiam est. Deinde obiectum eius, tum formale, tum materiale, perfectius est quàm obiectum vltius alterius virtutis; remotum enim obiectum eius est vniuersitas illa, increata perfectionis pelagus, essentie interminum, oceanus ipsius pulchri, & omne bonum; hoc autem infinite superat omnia creata bona. Deinde honestas cultus tantæ maiestatis debet superat etiam alias omnes honestates, quia nihil magis potest esse debitum quàm honor debitus eum maximè honorabili. Denique idem probat officium & effectus huius virtutis; illius enim munus proprium est coniungere hominem cum Deo primo principio & supremo Domino; vnde vocatur religio, non quod supponat separationem creaturæ à creatore; sed quod creaturam rationalem, quæ ligata Deo est per dependentiam essentialem, relinquet per voluntariam subiectionem; est enim veluti secundus modus hominis cum Deo, cui cum sit necessariò subiectus, iterum subicitur voluntariè.

E Quartò dicitur virtus, *qua Deo exhibet cultum*; quibus verbis exprimitur proprium obiectum materiale circa quod versatur religio; cultus enim honor est alteri exhibitus cum quadam submissione; nam honor genericum nomen est, significans testimonium excellentie alterius, seu signum quo alterius significamus excellentiam: